

"Юридична особа як суб'єкт злочину за законодавством країн Європи та Америки"

ББК 67.9 (4 УКР) 308
+ 67.9 (4 УКР) 311

Фріс Павло Львович
доктор юридичних наук, професор
кафедри кримінального права та
кримінології
Прикарпатського юридичного
інституту ЛьвДУВС

Медицький Ігор Богданович
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та
кримінології
Прикарпатського юридичного
інституту ЛьвДУВС

Питання кримінальної відповідальності юридичних осіб в Україні (далі по тексту – ЮО) на монографічному рівні до цього часу не досліджувалося, не зважаючи на достатню актуальність даної проблематики, адже, з одного боку, суспільно небезпечні наслідки протиправної діяльності ЮО (у сфері довілля, господарської діяльності тощо) характеризуються істотною шкодою, з іншого – діяльністю ЮО маскується протиправна поведінка окремих осіб, – представників з метою ухилення від відповідальності шляхом перекладення її на ЮО (корупційні діяння тощо) [2, с.39-41]. Сучасний стан вивчення даного питання обмежується аналізом адміністративної відповідальності ЮО (Д.М. Лук'янець), кримінальної відповідальності ЮО в контексті діяльності, пов'язаної із торгівлею людьми (О.В. Наден), квазікримінальної відповідальності ЮО (О. Козаченко) [7, с.465-466]. Вбачається, що існуюча ситуація потребує більшої уваги вітчизняних вчених, теоретичні надбання яких повинні бути використані у ході вдосконалення чинного законодавства України (при обговоренні законопроектів “Про кримінальні проступки”, “Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень”).

Вирішуючи дане питання, обов'язково потрібно враховувати досвід (як позитивний, так і негативний) інших держав щодо регламентації

кримінальної відповідальності ЮО, висвітленню якого частково сприятиме і дана стаття.

Питання про кримінальну відповідальність ЮО було підняте і позитивно сприйняте ще у 1929 р. на Міжнародному конгресі з кримінального права (Бухарест). Згодом вироком Нюрнберзького процесу визнано злочинним як сам фашистський режим, так і діяльність організацій протягом часу його існування (СС, СД тощо). В 1978 р. Європейський комітет з проблем злочинності Ради Європи рекомендував визнавати ЮО відповідальними за екологічні злочини, що в подальшому було затверджено VII-им конгресом ООН по попередженню злочинності і поводженню із правопорушниками [8]. Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності (1997 р.), Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.) містять положення про необхідність розгляду питання відносно закріплення у внутрішньодержавному законодавстві можливості притягнення до кримінальної відповідальності ЮО [7, с.452]. У Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.), яка ратифікована і нашою державою, зазначено, що кожна держава-учасниця вживає необхідних заходів для того, щоб можна було притягнути до відповідальності за відповідне злочинне діяння ЮО [7, с.453]. Аналогічні положення містить і низка інших міжнародних правових актів.

Інститут кримінальної відповідальності ЮО регламентований в ряді країн, що належать до романо-германської правової сім'ї: Франції, Нідерландів, Португалії, Люксембурзі і ін. Крім того, ЮО визнаються суб'єктами кримінальної відповідальності в таких державах, як Англія, США, Канада, Шотландія, Ірландія, Китай, а також за кримінальним законодавством ряду колишніх англійських і французьких колоній у Африці (н-д, КК Того 1980 р., КК Кот-д'Івуару 1981 р.). У ФРН, Бельгії, Швеції встановлена квазікримінальна (адміністративно-кримінальна) відповідальність ЮО.

За кримінальним законом **Франції** в якості суб'єктів злочину можуть виступати ЮО приватного права (комерційні товариства, асоціації, фонди, профсоюзи). Специфічною особливістю французького права є те, що кримінально-правова доктрина не містить особливого розділу, присвяченого суб'єктам злочинів, оскільки прийнято вважати, що суб'єкт злочину не є елементом складу злочину. Згідно КК Франції ЮО можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності самостійно чи спільно із фізичними особами; нести відповідальність як за закінчений злочин, так і за попередню злочинну діяльність. Даному інституту характерні риси обумовленості (злочинне діяння повинне бути вчинене на користь ЮО його керівником або представником) та спеціальності (кримінальна відповідальність настає тільки у випадках, спеціально передбачених законом або ухвалою) [8].

Французький кримінальний кодекс встановлює відповідальність ЮО за широкий спектр злочинів, зокрема: злочини проти людства, проведення дослідів над людьми, шахрайство, тероризм, підробку грошей, цінних паперів тощо. Види покарань, які можуть застосовуватись до цих суб'єктів, відрізняються різноманітністю і чисельністю (ст.ст. 131-39 КК Франції). Їх налічується десять видів, серед яких: штраф, ліквідація ЮО, заборона здійснювати один або декілька видів професійної діяльності, взяття під судовий нагляд і ін. [5, с.259].

Чинне кримінальне законодавство **ФРН** базується на КК 1871 р. і також передбачає кримінальну відповідальність ЮО. Ці питання, однак, у порівнянні з КК Франції, є менш розробленими, що зумовлено, зокрема, відсутністю повної кодифікації кримінального законодавства та суперечливістю чисельних кримінальних законів, які є чинними паралельно з кодексом.

В **Англії** аналогічно фізичним особам до кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті корпорації (інкорпоровані компанії, публічні корпорації чи органи самоврядування) [6, с.45]. Ідея про кримінально-правову суб'єктність корпорацій практикується в цій державі ще з XIX

століття. За англійським правом, роль і вид правової відповідальності посадовця корпорації відносно конкретного злочинного діяння визначає відповідну роль і відповідальність самої корпорації як учасника злочину. У тих випадках, коли злочин було вчинено посадовою особою, корпорація буде виступати як виконавець, якщо ж службовець виступав у ролі співучасника – корпорація підлягатиме відповідальності як співучасник. За англійським кримінальним законодавством допускається застосування до ЮО штрафів, як заходів кримінального покарання, однак до них не можуть застосовуватися кримінальні покарання, які призначаються виключно фізичній особі.

Суб'єктами кримінально караних діянь, за кримінальним законодавством **Нідерландів**, можуть виступати як фізичні, так і юридичні особи. У випадку вчинення злочину ЮО, за матеріалами порушеної кримінальної справи можуть бути винесені ухвали про призначення покарання як цій структурі, так і особам, що давали розпорядження на здійснення протиправного діяння чи фактично керували забороненим діянням, або ж спільно проти них. Згідно з КК **Бельгії** (ст.5) будь-яка ЮО (комерційні товариства, спілки тощо) несе кримінальну відповідальність за правопорушення, пов'язані з досягненням її цілей або захистом її інтересів, а також за правопорушення, які були вчинені за рахунок її коштів [7, с.459]. До них за вчинення злочинів, проступків і поліцейських порушень можуть бути застосовані штраф, спеціальна конфіскація (до публічно-правових осіб), за вчинення злочинів і проступків, крім того: ліквідація, заборона вчиняти певні дії, припинення діяльності, опублікування чи інше обнародування рішення. За кримінальним законодавством **Італії** ЮО можуть переслідуватися за злочини, вчинені їх представниками або іншими особами, із застосуванням кримінального покарання у вигляді штрафу до підприємств, установ і ін. За кримінальним правом **Швейцарії** суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, проте деякі спеціальні закони як фіскального, так і господарського права встановлюють кримінальну відповідальність ЮО за злочинні діяння їх органів.

В сучасному кримінальному праві **США** питання притягнення до кримінальної відповідальності ЮО регламентовані як у федеральному кримінальному законодавстві (КК США 1962 р.), так і в кримінальних законах штатів (Нью-Йорку, Пенсильванії, Каліфорнії, Огайо тощо). На федеральному рівні боротьба з протиправною діяльністю корпорацій ведеться в першу чергу на основі антитрестівського законодавства; законів проти неправдивих рекламних оголошень; національного закону про трудові відносини; законів про порушення патентного права, авторського права та правил про товарні знаки [4, с.56].

За загальним правилом, кримінальна відповідальність корпорацій не виключає аналогічної відповідальності фізичних осіб – безпосередніх виконавців злочину. Особливістю КК США 1962 р. є регламентування абсолютної відповідальності, тобто відповідальності незалежно від вини, коли ЮО інкримінується об'єктивне ставлення у провину. Основними видами покарань, загальними для юридичних осіб як на федеральному рівні, так і на рівні штатів, являються штраф і конфіскація майна, що, однак, не виключає можливості застосування до них інших, цивільних, санкцій.

Країни континентальної Європи, у кримінальному законодавстві яких був закріплений класичний принцип особистої відповідальності (Болгарія, Польща, Угорщина, країни СНД), з більшою обережністю поставилися до ідеї введення кримінальної відповідальності для юридичних осіб, попри існуючі рекомендації з боку міжнародних інстанцій. Однак згодом ситуація в окремих із вищеназваних держав докорінно змінилася.

Польща, у зв'язку з її входженням до ЄС, виконала умови щодо приведення власного кримінального законодавства у відповідність до європейських стандартів, зокрема і в частині встановлення кримінальної відповідальності ЮО та інших колективних суб'єктів, прийнявши спеціальний Закон “Про відповідальність колективних суб'єктів за дії, заборонені під загрозою покарання” [7, с.457]. Відповідальність ЮО є похідною від злочинного діяння відповідної фізичної особи (яка вчинила дію

від імені першої або в її інтересах), у відношенні до якої повинно бути постановлене судове рішення. Перелік злочинів, вчинення яких за цим законом тягне кримінальну відповідальність ЮО, є досить великий, до них, зокрема, належать злочини проти: господарської діяльності, права промислової власності, порядку здійснення банківської діяльності, зовнішньоекономічних операцій, оподаткування, обігу зброї, природи тощо.

Однією із новел КК республіки **Молдова** (2002 р.) є закріплення кримінальної відповідальності ЮО як суб'єктів злочину за наявності однієї із наступних умов: вини ЮО у невиконанні чи неналежному виконанні прямого припису закону; здійсненні діяльності, що не відповідає заявленій меті її функціонування; вчиненні злочину в інтересах даної юридичної особи (ст.21). Кримінальна відповідальність ЮО, що здійснює підприємницьку діяльність, не виключає при цьому відповідальності фізичної особи, яка була наділена керівними повноваженнями, за вчинене протиправне діяння. Злочини, що можуть бути інкриміновані ЮО, належать до злочинів проти: миру та безпеки людства (ст.140¹ КК “Використання, виробництво, придбання, зберігання, перевезення зброї масового знищення”); свободи, честі й гідності людини (ст. 165 КК “Торгівля людьми”), екологічних злочинів (ст. 223 КК “Порушення вимог екологічної безпеки”), економічних злочинів (ст.ст. 236 КК “Виготовлення чи збут підроблених грошей чи цінних паперів”, “Незаконне зайняття підприємницькою діяльністю”), злочинів в області інформатики та електрозв'язку (ст.ст.259 КК “Несанкціонований доступ до комп'ютерної інформації”, “Внесення чи розповсюдження шкідливих комп'ютерних програм”) [9]. До ЮО, що здійснюють підприємницьку діяльність, можуть бути застосовані наступні види покарання: штраф, позбавлення права займатися певним видом діяльності, ліквідацію.

Специфікою КК **Литви** є визначення кримінальної відповідальності ЮО (крім держави чи місцевого самоврядування, а також громадських міжнародних організацій): ЮО несе відповідальність лише за ті злочинні

діяння, за вчинення яких передбачена відповідальність ЮО спеціальною частиною Кодексу (злочини проти життя і здоров'я, проти власності, у сфері прав інтелектуальної власності, у сфері економічної діяльності і підприємництва, обігу зброї, наркотиків і ін.). До ЮО, визнаних винними у вчиненні злочинів, можуть бути застосовані як основні (штраф, обмеження діяльності, ліквідація) так і додаткові види покарання (конфіскація майна). Відповідно до КК **Естонії** правоздатні ЮО (крім держави, органів місцевого самоврядування і публічно-правових ЮО) можуть нести відповідальність за діяння, вчинені її органом чи керівником в її інтересах. ЮО є суб'єктом наступних злочинів і проступків: незаконне проведення дослідів над людьми, поширення інфекційних захворювань та епізоотій, незаконний обіг наркотичних засобів, а усього близько 130 злочинів і проступків і нести покарання у вигляді: примусового припинення діяльності, грошового стягнення (у разі вчинення злочину), штрафу (у разі вчинення проступку).

Проведений аналіз правової регламентації інституту ЮО як суб'єкта злочину у країнах Європи та Америки, хоча вони і належать до різних правових систем, дозволяє виокремити і певні спільні риси: 1) даний інститут стосується передусім правоздатних ЮО приватного права (комерційних товариств, спілок, асоціацій і ін.); 2) кримінальна відповідальність ЮО пов'язується виключно з настанням випадків, спеціально передбачених законом про кримінальну відповідальність; 3) злочини, вчинення яких може бути поставлене у провину ЮО, вирізняються високим ступенем суспільної небезпеки та заподіянням тяжких наслідків, і в своїй більшості є такими, боротьбу з якими веде міжнародне співтовариство; 4) частіше за все ЮО несе безпосередню (повну чи субсидіарну) кримінальну відповідальність за злочин, вчинений в її інтересах і від її імені посадовими особами (директором, радою управління тощо) та в деяких випадках – субститутивну (повну чи субсидіарну) кримінальну відповідальність за злочин, вчинений в її інтересах рядовим співробітником чи учасником; 5) види покарань, які

застосовуються до ЮО, і мають своєю метою поновлення правовідносин, в переважній своїй частині носять майновий характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дудоров О. Проблема юридичної особи як суб'єкта злочину та її вирішення у проектах КК України // Вісник Академії правових наук України. – 1999. - №2. – С.133-141.
2. Козаченко О. Застосування інших кримінально-правових заходів як альтернатива кримінальної відповідальності юридичних осіб // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – №2. – С.39-41.
3. Курс уголовного права. Общая часть. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: ИКД “Зерцало-М”, 2002. – 624 с.
4. Никифоров А.С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности. – М.: “Центр ЮрИнфоР”, 2003. – 201 с.
5. Павлов В. Г. Субъект преступления. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 318 с.
6. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть: Учебное пособие / Под ред. И.Д. Козочкина. — М.: Омега-Л, Институт международного права и экономики им. А.С. Грибоедова, 2003. – 576 с.
7. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
8. www.legalreform.gov.ua/docs/06-03-2006
9. www.justice.md